

BİBLİYOGRAFYA

Kurt Heinig : Bütçe, Birinci cilt : Bütçenin kontrolü. — Tübingen (Mohr - Siebeck), 1949. — 586 sahife, fiatı 29,70 Mark.

Son yirmi sene zarfında bütçe nazariyelerinde maliye ilminin diğer bir şubesinde görülmeyen esaslı ve hattâ revolüsyoner denebilecek mahiyette değişiklikler olmuştur. Filhakika :

İngiliz **U. Hicks**'in («Public Finance» London - Cambridge 1947), Amerikalı **P. E. Taylor**'ın («The Economics of Public Finance» New-York 1948), yahut Fransız **H. Laufenburger**'in («Traité d'Economie et de Législation financières», «III. kısım Budget et Trésor» 3. bası, Paris 1948) isimli ders kitaplarının bütçe nazariyelerini tetkik eden kısımlarıyla birinci ve ikinci dünya harpleri arasında intişar etmiş bulunan **W. Lotz, Terhalle, Allix, Jéze** veya **Dalton** gibi müelliflerin ders kitaplarındaki aynı mevzua ait kısımları mukayese edecek olursak bu konuda muhteva ve bilhassa usul bakımından büyük yeniliklerin meydana gelmiş olduğunu görürüz.

Bu vakıayı kısaca şu şekilde ifade edebiliriz : Ekonomi politikasının siyasileştirilmesiyle münasebetli ve müvazi olarak maliye politikasının iktisadileştirilmesi iktisat ve maliye ilimlerine ait nazariyeler arasında sıkı bir yakınlaşma doğurmuştur. Bu, **G. Colm**'u bir müddet evvel, National Tax Journal'in 1948 senesinde çıkan birinci sayısının 193 üncü sahifesinde yazdığı çok enteresan bir makalede «Why Public Finance» Niçin maliye ilmine lüzum vardır? sualini incelemeğe sevketmiştir. **G. Colm** yaptığı bu incelemede fikrimizce çok yerinde olan şu neticeye varmaktadır : Zamanımızın değişen şeraiti altında maliye politikasının eskidenberi kullanılan yoldan ayrılıp başka bir yoldan giderek dahi olsa başarması icap eden mühim vazifeleri mevcuttur. Bununla beraber bu hususta başka fikirde olanlar da yok değildir. Meselâ : **A. Lerner**'in yazılarını okuyacak olursak kendi kendimize şöyle bir sual tevcih etmek lüzumunu duyarız : Acaba yirminci asrın otuzuncu senelerine kadar klâsiklerin öğrettikleri bütçe nazariyeleri ve prensipleri bir parça olsun baki kalabilmiş midir?

Bizce bu suale ikna ve isbat edici müsbet cevap vermiş olmak şerefi **Heinig**'in kitabına aittir. Bu hükmümüzü müellifin büyük eserinden şimdilik tabedilmiş bulunan yalnız birinci cildi tetkik neticesinde

veriyoruz. Vakıa bir eserin birbirile alâkalı kısımlarının hepsini tetkik etmeden yalnız bir kısmının tetkiki sonunda yapılan tenkitler ekseriya hatalı olmak tehlikesine maruzdur. Sonra **Heinig**'in bütçe kitabının ön sözünde ikinci ciltteki konular hakkında birşey söylenmediği gibi kitabın kapağına konulan fihristten de mezkûr ciltte tetkiki plânlaştırılan meseleler hakkında açık bir fikir edinmeğe imkân yoktur. (Filvaki bu fihristte yalnız bütçenin senelik olması, ait olduğu senenin başında kabulü, umumîliği ve vuzuhu bahis konusu olmakta ve insan meselâ bütçenin tahsis prensibi vesaire gibi mühim meselelerin hangi başlık altında tetkik edildiklerini bulmağa çalıştığı zaman beyhude yere aramış olmaktadır).

Mâmafih bütün bunlara rağmen, birinci ciltte mevcut olmayan kısımların ikinci ciltte tamamlanacağını farzederek kitap hakkında şunları söyleyebiliriz :

Heinig'in eseri, bütçe hakkında şimdiye kadar mevcut literatürde hemen hemen emsaline tesadüf edilemeyecek derecede geniş ve tafsilâtlıdır. Bütçe meseleleriyle bir defa olsun yakından meşgul olanlar yalnız umumî teorik bütçe meselelerini veya bir memleketteki bütçe tatbikatını tetkik için dahi okunması icap eden literatürün altından kalkılamayacak derecede fazla olduğunu pekâlâ bilirler. Eğer insan **Heinig**'in yaptığı gibi bütün büyük devletleri ve bunlara ilâveten bir çok küçük devletleri içine alan mukayeseli bir araştırma yapmağa kalkışır ve nazarı literatürle iktifa etmiyerek tarihi ve siyasi - parlâmenter bütün vesaiki tetkik ederse muazzam bir işe girişmiş olur. Müellifin bu büyük vazifeyi esas itibarile başarmış olması samimî surette hayretimizi mucip olmaktadır. Yalnız şunu da hemen ilâve etmeliyiz ki, müellif tetkike kalkıştığı bu muazzam literatür deryasında (bunları yalnız zikredip geçmemiş, hakikaten üzerinde çalışmıştır) boğulmak tehlikesinden kendini tamamen kurtarmış değildir. Gerek notlarda ve gerek metinde bütçe meselesile çok az alâkalı uzun nakil ve izahların bulunması sonra mevzuun bahislere taksiminde mevcut noksanlar bazı mahzurlara sebep olmaktadır. Diğer taraftan böyle çeşitli konular hakkında mufassal izahlar verilmiş olmasının faydaları da yok değildir. Şöyle ki : her şeye rağmen büyük bir ihtimam ve çalışma mahsulü olan bu eserden yalnız maliye ilmile alâkadar olanlar değil, aynı zamanda tarihçi, hukukçu, politikacı da geniş mikyasta malûmat edinmek imkânını bulur.

Esasen **Heinig**'in eserinde politik unsurlar hâkim bir rol oynamaktadır. Müellifin politika hayatında (uzun müddet Alman Vaymar Cumhuriyetinin Hesabat Murakabe Komisyonu başkanlığını yapmıştır) en

çetin bütçe meseleleriyle karşılaşmış ve bugün hâlâ ön plânda yazılı kanunlara göre değil bütçe tatbikatına ait bilgili yardımile halledilebilen çeşitli meselelerle uğraşmış bir şahsiyet olduğunu göz önünde tutacak olursak eserinde böyle politik unsurların fazla yer almış olmalarını pek de hayretle karşılamayız.

Bu tetkikatın sonuçları o kadar enteresan ve mânalıdır ki, insan kitaba yalnız politik ve pedagojik sebeplerden dolayı dahi en geniş intişar sahası bulmasını diler. Zira bugün Almanyada olduğu gibi daha diğer bir çok memleketlerde (meselâ Fransada) rasyonel olmayan, müsrif maliyenin esas sebebinin parlamentolar olduğu ve malî politikaya ait kararların alınmasındaki sür'at bakımından demokrasinin diktatör rejimlere nazaran daha gayri müsait durumda bulunduğu fikrine sahip olanlara az rastlanmaz. Parlamentolu demokrat rejimlerin çok kere maliye politikası bakımından ehemmiyetli kusurlara sahip oldukları ve meselâ «Cyclical Budgeting» = Devrî bütçe gibi yeni umdelerin kullanılmasına mâni tesirler yaptıkları inkâr edilemezse de diktatör rejimlerin bütçede samimîlik, tasarruf ve rasyonellik bakımlarından vardığı sonuçlar hakkında şimdiye kadar ancak müphem düşüncelere malik bulunuluyordu. Bu hususta ilk esas malûmatı vermiş olmak şerefi de **Heinig**'in kitabının mühim başarıları arasında bulunmaktadır (bakınız sahife 9, 125, 483, 496, 506 ve 561).

Diktatör rejimin haricî alâmeti farikası olan sıkı merkeziyetin malî muamelelerde gayet müessir merkezî bir teşkilât ve kontrolü doğuracağını zannedenler **Heinig**'in Alman Üçüncü Reich hükûmeti (bunun yanında keza Faşist İtalya, Bolşevik Rusya ve Fransa, İngiltere vesair devletlerin tarihi devirleri) için verdiği izahat ve gösterdiği vesaikten vaziyetin tamamen aksi olduğunu anlarlar. Filhakika bir taraftan bizzat sistemin sebep olduğu, diğer taraftan bundaki kontrol kifayetsizliğinin meydana getirdiği suiistimal ve israf Weimar Cumhuriyeti zamanında hükûmetin ve bürokrasinin sebep oldukları ehemmiyetsiz denebilecek derecedeki hatalarla mukayese edilecek olursa, Weimar Cumhuriyetinde yapılan tenkitlerin hemen ekserisinin demagoji ve propaganda olduğunu ve hesap vermemenin malî ve ahlâkî bakımdan bütün feci neticelerile «her diktatör rejimin esası prensibini teşkil ettiği» (sahife 37) kolayca anlaşılır. Müellifin bilhassa, üzerinde çok münakaşa edilen bazı bütçe tahsisatının gizli tutulması meselesi hakkında söyledikleri de keza çok şayanı dikkattir (bakınız bilhassa sahife 439, 447, 554 ve 367). Bütçede bazı tahsisatın gizli tutulması ancak pek nâdir ahvalde kabili müdafaa olup bu hal ekseriya, müellifin dediği gibi «sebeplerin suiistimaline» ve hattâ bizzat âmme

gelirlerinin israfına yani onların ekonomik bakımdan gayrirasyonel şekilde sarfile bir takım suiistimallerin ortaya çıkmasına yol açar. **Heinig**, eserinde, bazı askerî tahsisat, tahsisatı mesture, murahhas tahsisatı ve propağanda masrafları gibi gizli fon'ları da incelemektedir. Müellif bazı hallerde normal kontrol metodlarının maksada uygun olmadıklarını kabul etmekle beraber, «kendilerine bir zarar gelmeksizin politik kontrole tahammülü olmayan gizli tahsistattan şüphe etmenin ve bu tahsisat bakımından fazla dikkatli davranmanın yerinde olduğunu ısrarla belirtmektedir (sahife 555). Anglo-Sakson devletlerinde propaganda masraflarının bütçe bakımından vaziyeti hakkında verilen misallerden de anlaşılmakta olduğu üzere, hesabat kontrol memurları ve parlamento tarafından kontrol edilmeleri mümkündür.

Evvelce de işaret ettiğimiz gibi müellif, kanunun lâfzına ehemmiyet vermeyip asıl perde gerisindeki vaziyeti görmeğe çalışmakta yani daima bütçe kontrolünün hakikî cereyan tarzını tesbite uğraşmaktadır. Nazi Almanya ve Sovyet Rusya gibi diktatör rejimlerde ekseriyetle malî muamelelerin usulüne uygun bir şekilde kontrol edilmekte oldukları inancı yaratılmağa uğraşılır. Halbuki bu idarelerde muhasebe kanununun alâkadar mühim maddelerinin tatbikinin taliki veya parlamentonun içtimaa çağırılmaması suretile kontrolün imkânsız bir hale getirilmesi bu rejimlerin mantıklarına uyan hareketlerdir. Fakat parlâmentolu demokrat memleketlerde de kanuna uygun olarak yapılmakta olan kontrollere fazla bir kıymet atfetmemeliyiz. Fransadaki tatbikat evveldenberi bu hususta sayısız karakteristik misaller vermektedir. Fransada (keza Fransız sisteminden mülhem hükümler kabul etmiş bulunan Türkiye vesair diğer bir çok memleketlerde) zaman boyunca bütçe kontrolünün tesirlerini arttıracak, başka bir tâbirle gelirlerin israf edilmesine ve onların kanuna uygun bulunmayan sarfına mâni olacak nice hükümler ortaya konulmuştur! Fakat asıl ehemmiyetli olan kabul edilen kanun maddeleri değil, bunların tatbikatındaki işleyişleridir (sahife 195). Memleketteki kontrol cihazlarını vazifelerini ihtimamla yapmağa teşvik için milletvekillerinin malik oldukları salâhiyeti kullanmağa müheyya olmaları da bu hususta mühim rol oynar. Fransız ve İngiliz tatbikatında bu bakımdan yapılacak bir mukayese bize çok şeyler öğretir. **Laufenburger** («Finances comparées», Paris, 1947) isimli eserinin 62 nci sahifesinde «Anglo-Sakson memleketlerinde bütçenin parlamento tarafından kontrolü itinalı ve sür'atlidir; Fransada ise bütçe mevkii tatbika konulduktan sonra parlamento bununla alâkasını tamamen keser» dediği gibi, **Heinig** de bir taraftan Maliye Bakanının diğer taraftan parlamentonun gevşek davranmalarının

Fransada kanunî kontrol sisteminin tesirsiz bir hale gelmesine sebep olduklarına tekrarla işaret etmektedir. Müellifin eserinin müteaddit yerlerinde Weimar Cumhuriyetinde bütçe tatbikat ve kontrolunun en mükemmel şekilde yapıldığını ve bunların ideal sisteme yakın olduklarını beyan ve bu hususta isbat edici misaller göstermesi bilhassa şayanı teşekkürdür. Pek çok kimselerce malûm olan bu hakikat 1943 ten 1945 e kadar ve bugün tekrar muhtelif bahanelerle daima en şişirme efsaneleri kuru hakikatlere tercih eden bazı kimseler tarafından unutulmakta veya gizli tutulmaktadır.

Şunu da düşünmek lâzımdır ki, bütçe tatbikatına ve kontroluna ait kanun hükümlerinin en itinalı bir şekilde yerine getirilmesi iktisadî ve malî bakımdan rasyonel bir sistemin mevcudiyetini sağlamak için lüzumlu şartlardan biri ise de asla kâfi değildir. Daima birinci derecede ehemmiyeti haiz olan **maddî malîye politikasının gayesi ve metodları** bakımından alınan tedbirlerdir. Mevzu dışı olmakla beraber (birinci cilt yalnız bütçe kontrolü meselelerine aittir) **Heinig**'in kitabında bütçe denkleştirilmesi ve borçlanma gibi finans politikası için çok ehemmiyetli olan diğer meselelere de temas edilmektedir (bunlar hakkında ikinci ciltte daha mufassal malûmat verileceği beyan olunmuştur). Kitabın 163, 426, 458, 565 ve müteakip sahifelerindeki bu iş'arlar münferit halde çok enteresan olmakla beraber, bunlardan bir kısmının mevzu itibarile kitapla hiç alâkası bulunmadığı, diğerlerinin ise kitaptaki diğer bahislerin genişlik ve derinliği ile mukayese edildiği takdirde incelenen meseleler hakkında kâfi malûmat veremeyecek derecede muhtasar oldukları kanaatindeyiz. Buna bilhassa kitabın 163 - 165 inci sahifelerindeki bütçe analizi, sonra 565 ve müteakip sahifelerdeki devlet borçları ve siyasi kontrolleri bahsi dahil bulunduğu gibi fikrimizce âmme müesseselerinin finansman ve kontrolleri meselesile içtimaî sigorta fonları vesair bazı meseleler de lâzım olduğu derecede ve kitabın umumî yapısından beklennildiği şekilde tetkik edilmemişlerdir.

**

Buraya kadar söylediklerimizden eserde daha ziyade ne gibi meselelerin tetkik edilmiş oldukları ve müellifin bunları hangi görüş zaviyesinden incelediği anlaşılmış olacaktır. Şimdi eserin birinci cildinin muhtevasına bir göz atarak **Heinig**'in bütçenin kontrolünden ne anladığını ve bu mevzuu nasıl bir taksim ve nisbet dahilinde tetkik etmiş olduğunu kısaca tesbite çalışalım.

Kitap, her biri muhtelif miktar faslı ihtiva eden beş kısımdan müteşekkildir. Kısımlar ve fasıllar o derece farklı hacme maliktirler ki, müellifin seçtiği mevzuu tasnif şeması aleyhinde yalnız bu bakımdan dahi bazı mülâhazaların dermeyanı mümkündür.

Birinci kısım, «giriş», yalnız on sekiz sahifeden ibarettir. Bu kısımda bütçe prensipleri, bütçenin devri, bütçenin fonksiyonları vesair bazı mühim şeyler mevzuubahs edilmemiş olsaydı, bu kısmın genişliği hakkında bir diyeceğimiz olmazdı. Halbuki meselâ bütçe prensipleri bahsinde (sahife 1 - 15) müellifin daha etraflı izahat vermesi beklenirdi.

Heinig'in eski klâsik prensiplerin yeni malî tekâmülle füzuli bir hale girmedikleri, daha ziyade bunların farazyelerinin değişmiş olduğu (sahife 18) hususundaki fikirlerine biz de iştirak ediyoruz. Ancak bu mesele daha iyi ortaya atılmalı ve sebepleri daha etraflı bir şekilde tebarüz ettirilmeli idi. Şayet müellif bu işi eserinin ikinci cildinde yapacağını ileri sürerek itirazımızı varit görmek istemezse bu vaziyette dahi tenkidî mahiyetteki itirazımız ancak kısmen reddedilmiş olur, çünkü bu iş eserde tetkik edilen konuların tasnifinin ne dereceye kadar doğru olduğu meselesile de alâkadardır.

On sekizinci sahifeden başlayan ikinci kısım «kontrol mefhumu» başlığını taşımakta olup 140 sahife kadardır. Fakat hakikatte bunun ancak yirmi sahifesi başlıkla alâkadar olup asıl sıklet merkezini beşinci paragrafta incelenen «Sayıştay» teşkil etmektedir (sahife 40-153). Bu vaziyette müellif kontrol mefhumunu birinci kısma alıp ikinci kısmı da yalnız hesap tetkik makamlarına tahsis etseydi daha doğru olmaz mıydı? Burada şunu da söylemek lâzımdır ki, müellif kitabın 25 inci sahifesinde bütçe kontrolünün en geniş mânayı taşıdığını, bunun için de «kontrol» ve «revizyon» kısımlarının tefrik edilmesinin maksada uygun olacağını beyan ettiği halde kendisi eserin devamınca buna bağlı kalmamıştır. Bu cihet bir tarafa bırakılırsa, müellifin eserinde on altı devletin hesabat kontrol makamlarının organizasyonu hakkında verdiği geniş malûmatın hakikaten çok takdire lâyük olduğunu itiraf etmek lâzımdır. Burada bilhassa U. S. A., İsviç, İtalya, Rusya ve saire gibi, ortalama Alman okuyucusunun şimdiye kadar hiç değilse bile çok noksan tanıdığı memleketlerdeki kontrol vaziyetleri etraflıca izah olunmuştur. Keza müellifin ifade ettiği gibi «Kanunu esasiye müstenit siyasi kontrolün tamamen yok edildiği» (sahife 132) Faşist İtalyada ve Nazi Almanyadaki vaziyetler hakkında da şimdiye kadar pek bilinmeyen bir çok enteresan hususlar açıklanmıştır. Buna mukabil bu faslın sonunda, nesabat kontrolü cihazının organizasyonu ve bil'fiil çalışması ile alâkalı

bulunan umumî meseleler hakkında bir hülâsa verilmesi icap ederken bu cihet ihmal edilmiştir.

«Kontrolun gayesi» başlığını taşıyan üçüncü kısım yalnız on sahifeden ibarettir (s. 154 ve m.). Müellifin haklı olarak işaret ettiği gibi, tatbikatta son zamanlarda bu bakımdan bazı yenilikler zuhur etmiştir. «Politik ve iktisadî bütçe kontrolleri gittikçe daha önemli rol almağa başladı» (sahife 156). Bu yenilikleri maliye nazariyeleri ve büyük bir kısım itibarile bütçe kanunları şimdiye kadar kâfi derecede takip edemediler. Münakaşamıza arzolunan sadece bu kısmı okumakla iktifa edersek, Heinig'in bu noksanları gidermek için pek fazla bir şey yapamadığı kanaatine varırız. Hakikatte ise müellif bu hususta gerek bundan evvelki ve gerekse daha sonraki kısımlarda fevkalâde değerli bir çok malûmat vermiş, fakat evvelce de bahsettiğimiz gibi, bunları maalesef icap ettiği şekilde toplu ve sistemli olarak tetkik etmemiştir. (Bütçe tahlili meselesine ancak bir kaç satırla temas edilmiş olduğuna yukarıda işaret etmiştik).

Dördüncü kısım da (sahife 166 ve m.) genişçe yazılmıştır. «Bütçe kontrolünün icrası» başlığını taşıyan bu kısımda evvelâ kısaca bütçe tatbikatının safhaları ve bütçe tatbikat ve kontrolundaki usullerden bahsedildikten sonra, yetmiş sahife içinde «politik olmayan bütçe kontrolünün esas meseleleri» mufassalan izah olunmuştur. Bu izahat bilhassa kontrolun yapılacağı yer (nerede), kontrolun zamanı (ne zaman), kontrolu kimin yapacağı (kim) meseleleri hakkındadır. Bir çok bahislerde olduğu gibi burada da giriş kısmında verilen tetkik plânına riayet edilmiş, bu da pek tabii olarak anlatılan şeylerin vazih olmalarına mâni olmuştur. Bu kısımda evvelâ bütçeyi tetkik eden makamların yaptığı «kendi kendini kontrol» meselesi sonra da «evvel mi sonra mı kontrol etmeli» suali tetkik edilmektedir.

Heinig birinciyi «vize kontrolü» (bütçe tatbikatında son kademenin kontrolü) ve «ilk kontrol» (bütçe tatbikatında ilk kademenin yaptığı kontrol) olmak üzere iki kısma tefrik ediyor (s. 184). Fakat bahislerde umumî mukaddemelerden sonra muhtelif memleketlerdeki tatbikat hakkında esaslı ve tenkidî mahiyette izahat verilmiştir. Bilhassa U.S.A. (sahife 198 - 220) ve İngiltere (sahife 221 - 236) hakkındaki izahlar çok tafsilâtlıdır. Memleketler hakkında verilen izahlarda kanunî esaslar, tarihî tekâmül ve hali hazırdaki kontrol usulleri vesaire esaslı olarak ve bir çok misallerle gösterilmiştir.

Fakat serlevhalarda daima yalnız vize kontrolünden bahsedildiği halde acayip olarak sonradan yapılan kontrol meseleleri de beraber tetkik

edilmiştir. Bütün bunlara rağmen müellif Anglo-Sakson memleketlerindeki kontrol tatbikatı hakkında şimdiye kadar Alman literatüründe hiç görülmedik derecede tafsilâtlı ve itimada şayan malûmat vermiştir.

Son beşinci kısım (s. 236 ve m.) «**siyasî kontrol**» hakkındadır. 350 sahifeden ibaret olan bu kısım birinci cildin % 60 ını işgal etmekle, dış görünüşünden de anlaşılmakta olduğu gibi, bu cildin sıklet merkezini teşkil eder. Müellif bu kısmın fasıllara taksiminde siyasî kontrolun yapıldığı zamanı esas olarak seçmiş ve tetkiklerini «**evvelki**», «**beraber yürüyen**», «**sonraki**» siyasî kontrol olmak üzere üç büyük fasla ayırmıştır. Bu kısmın sonunda «**kendi kendini kontrol**» meselesine, yani meşhur «kontrolörlerin nasıl kontrol edildiği» sualine de kısaca temas edilmiştir (sahife 578 ve m.).

Buna göre önceden yapılan kontrol bütçenin hazırlanması, müzakeresi veya mevkii tatbika konuluşunda yapılmalarına göre tekrar üçe ayrılır. **Heinig** parlamentolu demokrat devletlerde hükümetin (kabinenin) siyasî kontrolu kendisinde aksettirdiği (sahife 245) fikrine taraftar olup bu fikir kendisini **kabinenin istikrarını** bütçe kontrolu bakımından arzettiği ehemmiyeti tetkike sevk etmiştir. Bu münasebetle verilen mufassal ve vesaike müstenit izahatla demokrat hükümetlerin (bilhassa Fransada) müstakar olmayıp sık sık değişmelerinin vaziyet ve sebepleri hakkındaki mevcut kanaatlerin, diktatör devletlerde kabinelerin değişmez oldukları hususundaki düşünce kadar sathî buldukları isbat olunmaktadır. Bu meyanda Fransız ve İngiliz hükümeti şekilleri arasında mevcut olduğu ileri sürülen farklar hakikî vaziyetlerle gösterilmektedir. Şöyle ki: «Lâtin memleketleri parlâmentoculuğu her nazır değişmesinde politika ve esas teşkilât prensiplerine göre bütün kabinenin istifa edip yeniden itimad reyi almasını icap ettirdiği halde İngilizler umumiyetle mütemayil buldukları veçhile böyle pek sık sık politik bilânço yapmanın aleyhindedirler» (sahife 253).

Bütçenin Mecliste müzakeresi sırasında yapılan siyasî kontrolun izahında, **müzakerelerin devam müddetinin** arzettiği ehemmiyet, **parlamentoya ait insiyatif hakkı** meseleleri, «**teşriî hakların hükûmete devri ve verilen bu salâhiyetlerin kontrolu**», tek veya çok meclis meselesi, **parlamento çalışmalarının teknik tasnifi** (heyeti umumiye veya encümen şekli) tetkik edilmiş ve nihayet seksen sahifeden fazla bir kısımda **bütçe müzakerelerinin teknik imkânlarının tasnifine** ayrılmıştır. Bütün bu fasıllar birçok nazari malûmatı, milletler arasında mukayeseli tetkikleri ve haklı mütalâaları ihtiva etmektedirler. Fakat bilhassa İngiltere, Fransa, Amerika, İsveç vesair memleketlerdeki tatbikata ait verilen misaller o kadar fazladır ki, ne kadar enteresan olsalar dahi çok kere okuyu-

cuya yorgunluk vermektedirler. Bu muazzam fasılda («Önceden yapılan siyasî kontrol» meselesine 200 sahifeye yakın bir yer ayrılmış olup yalnız bu fasıl başlı başına küçük bir kitaptır) daha bir çok lüzumlu, fakat pek de bu bahse ait olmayan ve birinci ciltteki fihristteki fasıllarda bahsedilmedikleri için mevcudiyetleri ortalama okuyucular tarafından daha az tahmin edilebilecek olan bir çok meselelerin az veya çok tafsilâtile tetkik edilmiş olmaları da yukarıda arzettiğimiz müşkülâta inzınam etmektedir. Bu vaziyet hakkında pek çok misaller göstermek mümkündür. Fakat biz burada **bütçenin aleniyeti** meselesini (sahife 367) ve **bürokrasinin durumu** hakkındaki mülâhazaları (bunlar haddi zatında çok enteresandır) zikretmekle iktifa edeceğiz.

Bahsettiğimiz bu araştırmaları «beraber yürüyen siyasî kontrol» takip ediyor (sahife 425). Müellif bu bahsin giriş kısmında **harp ve silâhlanma masraflarının bütçenin yapılması ve kontrolü** bakımından olan ehemmiyeti üzerinde enteresan fikirler ileri sürmekte, bütçe müvazenesi ve devam eden (beraber yürüyen) kontroller hakkında bazı iş'arda bulunmaktadır (bu hususta ikinci ciltte daha fazla malûmat verilecektir). Bundan sonra fonların çok enteresan bir tahlilini yapmakta (sahife 447), teşriî ve icraî kuvvetlerin muhtelif şekildeki bütçe neşriyatı hakkında izahat vermekte ve nihayet **tamamlayıcı, ek ve düzeltici tahsisat üzerinde** nisbeten kısa malûmat vermektedir (sahife 476 ve m.).

Sonradan yapılan siyasî kontroller meselesi de çok tafsilâtlı olarak tetkik edilmiştir. Bu bahis yüz sahifeye yakın bir yer işgal etmektedir (s. 486 ve m.). Burada diğer bir çok meselelerle beraber kat'î hesaplar mevzuubahis edilmiştir. Eğer kitapta daha az ehemmiyetli olan bahislere verilen yeri düşünecek olursak, bizce bu bahis daha tafsilâtlı bir şekilde tetkik edilmeli idi. Çünkü kat'î hesap üzerinde şimdiye kadar yazılanlar pek tetkik edici mahiyette olmadıkları gibi bilhassa **Heinig** bize bu bahiste kendi çok zengin tecrübelerine ve şayanı hayret derecede fazla materyele müsteniden daha etraflı malûmat verebilirdi. Keza aynı şeyi **sayıştay raporlarına** ait kısım için de söyleyebiliriz. Müellif **Parlamento Hesabat Komisyonu hakkında** 44 sahife yazdığı ve haddinden fazla tafsilâta gittiği halde bu kısmı çok muhtasar geçmiştir (sahife 510). Buna mukabil kitabın bu bahsinde bir düzüne memleketlerdeki (bilhassa Anglo - Sakson memleketleri, Almanya ve İskandinavya devletleri) türlü meseleler esaslı ve tarihî tekâmülü nazarı itibara alarak, şimdiye kadar bu şekilde toplu bir vaziyette yazılmış emsaline hiç bir yerde rastlanmayacak derecede mükemmel olarak tetkik edilmiştir.

Bunların dikkatle tetkiki bütün parlamento mensuplarına bir çok teşvikler ve yeni malûmat sağlar (keza kitabın diğer kısımlarından da çok istifade edebilirler).

Eyvelce başka bir münasebetle işaret ettiğimiz gizli fonların kontrolü münakaşasına temas ettikten sonra, takriben 20 sahife tutan (s. 565 ve m.) ve eserin ikinci cildinde tamamlanacağı bildirilen «Devlet borçları ve siyasî kontrol arasındaki münasebetler» tetkik edilmiştir. Bu bahsin bir kısmı ikinci cilde bırakılmış olduğu için üzerinde fikir yürütmek biraz zordur. Yalnız yazılanları nazarı itibara alırsak burada bir taraftan bazı meselelerde tedahüller görülmektedir. Meselâ «Borç itfasının nazariye ve pratiği» nin bütçenin kontrolü hakkında yazılmış bir kitaba pek girmemesi lâzımdır. Diğer taraftan borçların siyasî bakımdan kontrolü meselesi bizce çok kısa geçilmiştir.

Bu kısmın sonunda «kendi kendini kontrol» meselesi hakkında kısa bir izahatın mevcut olduğunu söylersek kitabın muhtevası üzerinde yaptığımız atfı nazar sona ermiş olur. Bütün bunlar hakkında hulâsaten şunları söyleyebiliriz :

Heinig öyle bir eser vücade getirmiştir ki esashlık, materyeli kavrama ve milletlerarası pratik meseleler hususundaki vukufu bakımından bütçe hakkında şimdiye kadar yazılmış kitaplar arasında emsaline nadiren rastlanır. Kitap yalnız nazarî ve ilmî ehemmiyeti haiz değil bunların yanında bilhassa pedagojik ve politik büyük bir değere maliktir. Eserin ilk sözünde «bütçe kontrolü sulhun bir vasıtasıdır» ve 32 nci sahifede de «hesabatın her hangi bir andaki durumu ve bunun kontrolden bir memleketin mukadderatının evvelden âdeta barometrik olarak öğrenilebileceği» yazılıdır.

Bütçe kontrolünün aynı zamanda demokrasinin de bir vasıtası olduğu fikrini müessir ve inandırıcı bir şekilde isbat etmek işi de **Heinig**'in eserinin başarıları arasındadır. Hakikaten, «şef sisteminde, idarenin yanında veya onun üstünde bir salâhiyetin, ferdin haklarını rüyet etmek maksadile yaptığı bir kontrol mevcut değildir» (Nazi ilim adamlarından Profesör **F. Boesler**), fakat buna mukabil oralarda demokrasiden evvelki zamanların tarihinden ve aynı zamanda kısa zaman evvel hortlayışını gördüğümüz bütçesiz devirler maliye politikasından anladığımız gibi bir çok suiistimaller ve türlü rüşvet şekilleri mevcuttur.

Gerçi **Heinig**'in eserini bu yazımızın bazı yerlerinde tenkit ettik, fakat bu itirazlarımız hiç bir zaman eserin büyük değerini izrar edemezler ve etmemelidirler. Sonra bizim itirazlarımız eserin muhtevasından ziyade tetkik şekline karşıdır. Eser hakkında daha kat'î bir söz hiç şüphesiz

ancak ikinci cilt de neşredildikten sonra söylenebilir. Neşredilecek bu ikinci cilt belki de bizim bazı hususlardaki hükümlerimizde acele ettiğimizi ortaya koyacaktır. Ancak şunu kat'î olarak ifade edebiliriz ki mevzu daha sıkı ve sistematik bir şekilde tasnif edilseydi bu cildin kıymeti daha çok artardı. Sonra bizce kontrol meselelerinin önceden tetkiki bazı tedahüllere ve tekerrürlere sebep olmuş ve böylece eserin vuzuhunu biraz haleldar etmiştir.

Bununla beraber yazımızın sonunda şunu tekrar etmek isteriz ki **Heinig**'in eseri muhakkak surette büyük bir kıymeti haizdir. Bütçe kitapları arasında kendi yüksek mevkiini kazanmış olan bu esere, hicret esnasında en zor şartlar altında yazıldığı için Alman maliye ilmi daha çok müteşekkirdir. Müellifin kitabının baş tarafına koyduğu şu ithafın kendi memleketinde doğru anlaşılmasını dileriz : «Demokratik hürriyetin ve cömert misafirperverliğin vatanı olan Danimarka ve İsveçe teşekkür için, Aimanyaya ibret olması için».

Tercüme eden :

Dr. Abdullah Türkoğlu

Prof. Dr. F. Neumark

Ord. Prof. Dr. Alfred İsaac : İşletme İktisadı, Cilt III (Tercüme eden : Prof. Dr. Ahmet Ali Özeken). — İkinci bası. — İst Üniversitesi İktisat Fakültesi yayınlarından, No. 226 ve 43. 1949. — İktisadî Yürüyüş Matbaası. — 271 sah. Fiyat : 425 Krş.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ord. Profesörlerinden Dr. A. İsaac'ın 1944 te yayınladığı İşletme İktisadının üçüncü cildi, yeniden gözden geçirilerek, esaslı değişikliklerle ikinci defa basılmış bulunmaktadır. Birinci basıda olduğu gibi kitap yine üç kısımdan müteşekkildir. Yalnız, birinci basının üçüncü kısmında yer alan, «İşletme İktisadının Mahiyeti, İnkişafı ve Önemi» bahsi, yine ikinci basımını idrak eden birinci ciltteki sistematik yerine konmuş, onun yerine de bu defa, «İşletme ve Konjonktür» başlığı altında «konjonktür probleminin işletmeler bakımından tetkiki mevzuu ele alınmış [1]» böylece tretenin sistematigi muhafaza edilmiştir.

Prof. İsaac, Umumi İşletme İktisadının **birinci** cildinde, işletme iktisadı ilminin ana mefhumları, mahiyeti, önem ve inkişafı ile işletmenin bünyesini tetkik mevzuu yapmıştır. İki fasikül halinde yayınlanan

[1] Bak : Önsöz.

ikinci cilt, sermaye deveranına irca edilebilen **işletme faaliyetlerine ve bunların en mühim meselesi ve zarurî neticesi olan maliyet masraflarına** tahsis edilmiştir. Aynı ciltte, işletme faaliyetlerinin beşerî (gayri maddî) âmili olan sây ve onun neticesi olan ücret problemleri de bahis mevzuudur. Böylece, işletme faaliyetlerinin umumî prensiplerile, bir bütün halinde sây ve maliyet masrafları prensipleri izah edildikten sonra, sıra bir dekompozisyona, yani işletme faaliyetlerini bazı safhalara ayırıp tetkik etmeğe gelmektedir. İşte, Prof. İsaac, bu işi, şimdi daha yakından tahlile çalışacağımız, üçüncü ciltte yapmaktadır.

I — Kitap üç kısımdan müteşekkildir : 271 sahifeden 158 i, birinci kısım olarak, **işletme içi faaliyetlerin tedarik, istihsal ve sürüm safhalarına** tahsis edilmiştir. Böylece ikinci ciltten sonra, üçüncü ciltte, âdetâ, bir mufassal işletme iktisadı teorisi yapılmaktadır.

Tedarik safhasında, tedarik imkânları, tedarik safhaları (sermaye [2], emek, emtia ve istihsal vasıtalarının tedariki), tedarik teşkilâtı ve faaliyetlerinin önemli bir işletme fonksiyonu olarak mütaleası bahis mevzuudur (sah. 3 - 30).

Hizmet ve mal istihsali safhasında (sah. 30 - 60), istihsal ve hizmet şekilleri, sanayi istihsal metotları ve stok problemlerinden bahsedilmektedir.

İşletme faaliyetlerinin üçüncü safhası sıfatile **sürüm**'ün tetkikinde (sah. 60 - 159) sürüm hazırlıkları başlığı altında piyasa tarassudu, reklâm ve ilân, sonra, sürüm metotları ve organizasyon anlatılmaktadır. **Satış fiyatları** başlığı altında işletmede fiyat politikası bahsine geçilmektedir. Umumî iktisat ilminin ana mevzularından birini teşkil eden fiyat meselelerinin prensip ve kanunları, burada, işletme iktisadı ilminin de bir temel problemi olarak ortaya çıkmaktadırlar. Filhakika, sürüm, işgal derecesi ve maliyet masrafları ile fiyat politikası arasındaki fonksiyonel bağılık düşünülürse, mesele daha iyi kavranabilir. İstihsal edilen şeylerin satılması her işletme için başta gelen bir problemdir. Bir prodüktivite ve rantabilite âleti olan işletme, tekml faaliyetlerinin müspet veya menfi semeresine **satış yani sürüm** neticesinde ulaşabilir. Bir taraftan işletme iktisadının temel mevzuu maliyet masraflarına, diğer taraftan iç ve dış piyasanın sürüm şartlarına ayrılmaz bir şekilde

[2] Burada sermaye tedarikinden maksat, para ve kredi gibi likid sermaye unsurlarının tedarikidir.

bağlı bulunan işletmenin fiyat politikası, böylece başta gelen bir ehemmiyet taşır.

Prof. İsaac, reklâm ve ilân faslında reklâmın fonksiyonları, psikolojisi, vasıtaları ve mefhumu, satış fiyatları bahsinde ise, serbest piyasada fiyat teşekkülü, fiyatın devlet, belediye veya diğer âmm müesseseleri ile hususî iktisat monopolleri ve bizzat işletme tarafından tesbiti, işletme sevk ve idaresinde fiyat politikası, rekabet fiyatı, minimum satış fiyatı, müzdeviç masnularında fiyat politikası, kâr marjı, ayırdımlı fiyat, fiyat şekilleri ve tarifeler ve neveleri üzerinde durmaktadır. Bütün bu meseleler gayet iyi bir şekilde fakat kısa olarak incelenmektedir. Başlı başına bir vüs'atte olan ve işletmenin satış politikasının birer projektörü kıymetini taşıyan mezkûr meseleler üzerinde daha fazla durmak yerinde olurdu zannındayız.

II — Eserin ikinci kısmında işletmelerarası münasebetler tetkik edilmektedir (sah. 159-194). İşletme faaliyetlerini, kesin hudutlarla iç ve dış diye tefrik etmek zor ise de, işletme denilen iktisadî cüzütamın bir iç'i ve bir dış'ı mevcuttur [3]. İşletmelerarası münasebetler, işletmenin dış faaliyetlerinden bir kısmını teşkil ederler yani, her işletmelerarası münasebet bir dış münasebettir, fakat, her dış münasebet bir işletmelerarası münasebet değildir. Biri tazammun diğeri ise şumûldür. Meselâ : Hibe, sigorta edilmemiş her türlü tahakkuk etmiş rizikolar, sermaye cüzülerinde para kıymetindeki tahavvüller v.s. dolayısıyla vukua gelen kıymet artış ve azalışları, hattâ vergiler, müstehlik fertlerle her türlü alışverişler v.s. gibi faaliyetler birer işletme dışı faaliyeti olmakla beraber işletmelerarası faaliyet değildirler. Bu kısa mülâhazalara istinaden poliçe, çek, emre muharrer senet gibi tahsil ve tediye vasıtalarından da bahseden ikinci kısmın, işletmenin dış münasebetleri başlığını taşıması, belki daha münasip olurdu diye düşünüyoruz.

Müellif bu kısımda : A) İşletmelerarası münasebetlerin mahiyet ve ana prensipleri. B) İşletme hayat ve faaliyetlerinde tahsil ve tediye problemleri, diye iki bölüm ayırmaktadır. Birincisinde alım satım ve buna taallük eden problemler, işletmelerarası münasebetlerin mevzuu (muhaberet, işletme bünye ve organizasyonuna ait akitler, işletme faaliyetinden doğan akitler), muhtelif münasebetlere hizmet eden tesisat (borsalar, pazarlar, fuarlar, sergiler, ticaret ve sanayi odaları) ile hukukî esaslar bahismevzuudur. İkinci bölümde ise, tediye ve tahsil kavramları, tediye imkânları ve vasıtaları (çek, poliçe) ile metotları

[3] A. Marshall : Principles of Economics. London 1916.

incelenmektedir. Müellif, bu bölüme girmesi lâzım gelen bilcümle kıymetli kâğıtlara ve senedatı ticariyeye değil, yalnız çek ve poliçeye yer vermeği münasip görmüştür. Tediye vasıtası olarak yabancı ve millî paralar ile çeşitli problemlerine ait malûmat da ilâve edilseydi daha çok faydalı olurdu. Ancak, bu takdirde eserin hacmi pek fazla büyürdü ve ikinci fiilen tatbik edilen programın çerçevesi dışına çıkmış bulunurdu. İkinci kısmın sonunda, gayet yerinde olarak, modern ekonomide gittikçe ehemmiyet kazanan, **kısmen veya tamamen parasız tediye metotları** da izah edilmektedir. Cetvel, şema gibi kolaylaştırıcı pedagojik bir usulün daha ziyade kıymetlendirdiği bu bahis, eserin 180 - 194 üncü sayfelerini işgal etmektedir.

III — İşletme ve Konjonktür başlığını taşıyan üçüncü kısımda, diğer iki kısımdan farklı olarak, **işletme, bulunduğu iktisadî muhit içinde bir bütün olarak mütalea edilmektedir.** İlk iki bölümde, yukarıda temas ettiğimiz gibi, iç ve dış görünüşleri itibarile, işletme faaliyetleri incelenmişti. Halbuki işletme iktisadî bir muhit içinde, iktisadî fonksyonlar başaran organik bir cüzütam [4] olduğuna göre, bu canlı varlığın, organizmanın [5], bir bütün olarak, bulunduğu **vasat (muhit)** içinde tetkik edilmesinin kıymet ve lüzumu gayet açıktır. İşte Prof. İsaac, kitabının üçüncü kısmını, bu muhitin konjonktürel âmillerinin tetkikine tahsis etmiştir. Önce, **J. F. Schär, P. Deutsch ve F. Schmidt'e** temas ederek kısa bir tarihçe yaptıktan sonra sırasile şu meseleleri incelemektedir : A) Konjonktür araştırmaları ve konjonktür problemleri muvacehesinde işletme jonktür araştırmaları ve konjonktür problemleri muvacehesinde işletme iktisadî ilminin mevki ve ehemmiyeti, B) Konjonktür mefhumu, C) İktisadî hareketlerin muhtelif neveleri, D) Konjonktür temevvüçleri esnasında işletme, E) Konjonktür temevvüçlerinde işletmelerin tesir ve rolleri, F) İşletme sevk ve idaresinde alman tedbirlerin konjonktür üzerindeki tesirleri, G) İşletmenin konjonktür araştırmalarının bir temel ve kaynağı sıfatile mütaleası, H) Konjonktür araştırmalarında işletme istatistiklerinin rolleri.

Bu ehemmiyetli mevzulardan müteşekkil olan üçüncü kısmın, kıymetli müellif tarafından müstakil bir eser olarak vücade getirilmesi, Türk işletme iktisadı literatüründe dolduracağı boşluk dolayısıyla, hakikî bir hizmet olacaktır.

Kemâl Tosun

[4] Bak : Prof. Dr. **Özeken** : İşletme İktisadına Başlangıç Dersleri. İst. 1951. Sah. 70 - 71.

[5] Bak : **Emile James** : Les formes d'Entreprises. Sah. 9. Paris. 1935.

Lawrence Klein : The Keynesian Revolution. — New York, 1949. — The Macmillan Company. — Sahife : 218, (Birinci basılış 1947).

Amerikalı iktisatçı **L. Klein**'in bu eseri, müellifin 1944 senesinde yazdığı doktora tezinin geliştirilmiş şeklidir. Kitap bütün dünya iktisatçıları arasında büyük bir alâkayla karşılanmıştır. Bu ilginin sebeplerinden biri eserin, Amerikanın en meşhur iktisatçılarından **P. Samuelson**'un nezareti altında yazılmış olmasıdır. **Klein**, bir çok noktalarda **Samuelson**'dan mülhem olduğunu ve kitapta herhangi bir yenilik bulunuyorsa, bunun **Samuelson**'a izafe edilebileceğini ifade etmektedir.

Eserin gayesi müellife göre şu noktaların aydınlatılmasıdır : Lord **Keynes**'in iktisat teorilerinde ehemmiyetli olan ve olmayan noktalar nelerdir ? **Keynes** iktisadının taraftarlarınca müdafaa edilen nazarı neticelere ulaşmak için en aşağı ne gibi faraziyeler yapmak lâzım gelmektedir ? **Keynes**'in inkilâpçı kitabını — «The General Theory of employment, interest and money» — vücuda getiren fikirler bu müellifin daha evvelki yazılarında ne şekilde gelişmişlerdir ? **Keynes**'in teorisi eski müelliflerden ne derecede mülhemdir ve klâsik teoriyle ne gibi benzerlikler arzettekte, hangi noktalarda klâsiklerden ayrılmaktadır ? **Keynes** taraftarları tarafından alınması istenilen tedbirler sosyalizme mi götürür yoksa bu müellifler kapitalizmi muhafaza etmeğe mi çalışmaktadırlar ?

Müellifin **Keynes** taraftarı olduğunu bilenler için, kitapta **Keynes**'in müdafaa edileceğini ve bu müellifin getirdiği yeniliklerin ehemmiyetle belirtileceğini tahmin etmek kolay olacaktır. Filhakika **Klein**'e göre, **Keynes**'in teorisi tam mânâsile inkilâpçı bir doktrindir. Şu mânâda ki **Keynes**, zamanındaki iktisadî düşüncenin ulaşmış bulunduğu neticelerden tamamen farklı neticelere varmıştır. Müellifimiz ayrıca, **Keynes**'in düşünce tarzının klâsik ve zamanındaki düşünce tarzına nazaran daha doğru ve kabule şayan olduğunu isbat etmeye çalışmaktadır. Bu vaziyete göre **Klein**'in kıymetli eseri, yalnız **Keynes** teorilerinin basit bir exposé'sinden ibaret kalmamakta, kitapta **Keynes** müdafaa edilmekte ve bu müellife yapılan itirazlar teker teker ele alınıp red ve cerh edilmeye gayret sarfolunmaktadır.

I

Eser 7 fasıl ve bir riyazî ilâveden mürekkeptir.

Birinci fasılda **Keynes**'in «A Treatise on Money» (1930) isimli eserine kadar — bu eser dahil — yazdığı kitap ve makaleleri ele alan müellif, **Keynes**'in bu devre zarfında klâsik ananeye sadık kaldığını ve

klâsik bir iktisatçı olarak tavsif edilebileceğini ileri sürmektedir. **Klein** haklı olarak, **Keynes**'in enflâsyona olan temayülünün tâ ilk eserlerinde göze çarptığına işaret etmektedir.

Keynes, ilk yazılarında bir taraftan konjonktür temevvüçlerini tamamen moneter hâdiseler olarak tasvir ederken, diğer taraftan tasarruf ve yatırım arasındaki münasebetlerin millî hasıla ve istihdam hacmi üzerindeki tesirlerine işaret eden bazı ifadeler kullanmaktaydı. Bununla beraber, millî hasılayla tasarruf ve yatırım arasında münasebet bulunabileceğine ancak işaret etmekle iktifa ettiğinden, istihdam seviyesinin yükseltilmesi için bazı para manipülâsyonları ve paranın kontrolüne matuf tedbirler tavsiye etmekteydi.

İngilterede 1920 denberi hüküm süren işsizliğin ortadan kaldırılması gayesile, 1929 da **Lloyd George** tarafından tatbik edilmek istenen nafia işleri programını **Keynes** hararetle müdafaa etmiş ve bu suretle hükümet tarafından yapılan masrafların müsait tesirlerini belirtmişti.

1930 da neşrolunan «A Treatise on Money» isimli eserinde, fiatların taayyününü klâsik mübadele denklemiyle değil, tasarruf ve yatırımların içinde yer aldığı yeni denklemlerle göstererek, tasarruf ve yatırımın iktisadî hayatta oynadığı rolü göstermeğe çalışmıştır. «Treatise»deki faiz teorisi **Wicksell**'in teorisinin aynı olmakla beraber, eserin diğer bir yerinde, yani yeni yatırım mallarının fiatlarının taayyünü izah edilirken, «Liquidity Preference» faiz teorisinin temelleri atılmış bulunuyordu. Konjonktür temevvüçlerinin sebebini yatırımla tasarruf arasındaki münasebetlerle izah eden **Keynes**, ekonominin dinamik faktörü olarak tasarrufa nisbetle daha fazla ve daha şiddetli tahavvüllere maruz kalabilen yatırım haddini ele almaktaydı. 1936 da neşrolunan «General Theory» nin en esash vasfını teşkil eden, istihsalin hakiki bir mütehavvil olarak mütalea edilmesi keyfiyeti «Treatise» de bulunmamaktadır; ve bu sebeple **Keynes**, «Treatise»deki denklemlerin, istihsalin sabitliği faraziyesine göre tertip olunduklarından, enstantene bir resim vasfını taşıdıklarını söylemektedir.

Kitabın ikinci faslı, **Keynes**'in «General Theory» ile «Treatise» arasındaki yazılarına tahsis edilmiş olup, «General Theory» nin nasıl vücade geldiği canlı bir şekilde gösterilmekte ve **Keynes**'in yeniliğinin anlaşılması için mevcut konjonktür teorilerinin hülâsası yapılmaktadır.

1931 de **Kahn** tarafından Multiplier teorisinin izah olunmasına, **Klein** büyük bir ehemmiyet atfetmektedir. Çünkü **Keynes**, ancak bu teori sayesinde bir taraftan pratik tavsiyelerinin diğer taraftan «General

Theory» de istihsalî sistemine alabilmek için kullandığı efektif talebin teorisini yapabilecekti.

1930 - 1936 arasındaki devrede belirtilmesi gereken diğer bir nokta, hudutsuz yatırım imkânlarının mevcudiyeti ve yatırımın münhasıran faiz haddine tâbi bulunduğu hususundaki kanaatin **Keynes**'de zayıfladığıdır. Böylece «General Theory» nin temelleri atılmış oluyordu.

Eserin üçüncü faslında, **Keynes**'in esas eseri olan «General Theory» deki fikirleri ele alınıyor, bunların karakteristik vasıfları dikkatle belirtilerek klâsik iktisatla mukayesesi yapılıyor ve kitabın inkilâpçı karakteri gösterilmeğe çalışılıyor.

Klein'e göre **Keynes** inkilâbı, bu müellifin istihdam ve millî hasıla seviyesinin taayyününe dair bir teori vermiş olması noktasında aranmak lâzım gelir. **J. B. Say**'danberi hemen hemen bütün iktisatçılar tarafından müdafaa edilen bir ana fikrin, yani kapitalist sistemin friksiyonlar ve sun'î manialar bulunmadığı müddetçe kendi kendini tashih eden (self adjusting) bir sistem olduğu ve istihsalin daima tam istihdam seviyesinde bulunmaya temayül ettiği; çünkü ancak bu takdirde muvazenenin mevcut olabileceği hususundaki kanaatin reddedilmiş olması, **Keynes** inkilâbının ruhunu teşkil eder.

Klein, **Keynes** tarafından müdafaa edilen neticelere ulaşmak ve sistemin işleyebilmesi için yapılmak lâzım gelen faraziyeler olarak şu kaziyeleri tesbit etmiş ve herbirinin mantıkî ve realiteye uygun olduğunu isbata çalışmıştır.

1 — İşçi talebi reel ücretlerin seviyesine tâbidir;

2 — İş arzı nakdî ücret haddine tâbidir;

3 — İstihlâk, cemiyetin reel gelirinin seviyesine tâbidir. Şu hususiyeti de zikretmek lâzım gelir ki, gelirdeki artış istihlâkte daha az bir artışa sebep olur. Yani marjinal istihlâk temayülü birden azdır. Tasarruf istihlâk edilmeyen gelir olduğuna göre, istihlâk için söylenenlerin aksi tasarruf için caridir;

4 — Sermaye mallarının talebi millî gelirin reel kıymeti, faiz haddi ve birikmiş sermaye stokuna tâbidir. Birinci münasebet pozitif, ikinci ve üçüncü münasebetler negatiftir;

5 — Para talebi millî gelirin seviyesi ve faiz haddine tâbidir. Birinci münasebet pozitif, ikinci münasebet negatiftir.

Bu beş faraziye yapıldı mı, artık **Keynes** sisteminin işlemlerini göstermek kolay olacaktır. (Sahife : 75 - 90). Yalnız şu noktaya dikkat edilmeli ki, tasarruf ve yatırım arasındaki münasebetlerde — veya **Klein**'in tâbirile tasarruf - yatırım denklemile — **Wicksell** ananesine uygun olarak, «Treatise» de görüldüğü gibi faiz haddinin taayyünü değil, istihdam hacminin taayyünü incelenecektir.

Klein haklı olarak, **Keynes** tarafından tasvir edilen noksan istihdam muvazenesinin bir takım «rigidity» ve «inflexibility»lerden tahaddüs eden bir hal olmadığını, ücretlerin flexible ve rekabetin tam olduğu faraziyesi dahilinde dahi, **Keynes** sistemiyle noksan istihdam muvazenesinin izah edilebileceğini dermeyeran etmektedir.

Kitabın dördüncü faslında müellifimiz, «General Theory» nin neşrini müteakip bu eser hakkında yazılan yazıları ve kitabın sebebiyet verdiği münakaşaların başlıcalarını derli toplu bir şekilde tetkik ederek bütün bu yazılardan ne gibi neticeler çıkarılabileceğini aramaktadır.

Bu fasılda **Klein**, **Keynes**'in eseri ilk çıktığı vakit onu septisizmle karşılayan ve şiddetle tenkit eden müelliflerin yavaş yavaş eserde dermeyeran edilen fikirlere iltihak ettiklerini göstermektedir. Bunun gibi, **Keynes** taraftarı olan müellifimiz, yapılan münakaşalar sonunda, bir çok noktalarda **Keynes**'in haklı olduğunun meydana çıktığını iddia etmektedir.

Bu arada **Lerner**, **Reddaway**, **Hansen** gibi **Keynes** taraftarı, **Pigou**, **Knight**, **Robertson**, **Cassel** gibi **Keynes**'e muarız ve **Viner**, **Hicks** ve **Hawtrey** gibi yarım **Keynes** taraftarı müelliflerin «General Theory» hakkındaki düşünceleri münakaşa edilmekte ve daha sonra, eserin en kavgalı olan üç ehemmiyetli kısmı üzerinde yapılan münakaşalar tahlil edilmektedir. Mevzuubahis üç nokta, ücret münakaşası, tasarruf - yatırım münakaşası ve faiz münakaşasıdır. Birinci noktada **Keynes**'in ulaştığı neticeleri biraz septisizmle karşılayan **Klein**, ikinci, üçüncü noktalarda **Keynes**'in tamamilen hakikate uygun mütalâalar serdettiği neticesine ulaşmaktadır. Bundan başka, klâsik faiz nazariyesile **Keynes** tarafından müdafaa olunan nakdî faiz tecrisinin aynı şeyler olduğunu isbat için **Hicks**, **Lerner**, **Fellner** ve **Somers** tarafından yapılan teşebbüslerin muvaffakiyetle neticelenmediğini belirtmekte ve **Keynes** teorisinin daha sağlam esaslara istinat ettiğini isbata gayret etmektedir.

Beşinci fasılda **Keynes**'in hangi müelliflerden mühlhem olduğu ve iktisadî doktrinler tarihinde **Keynes**'in fikirlerine benzer fikirlerin hangi müelliflerde bulunduğu araştırılıyor. **Klein**'e göre **Keynes**'in sistemini, üzerlerine bina ettiği fikirlerin bir çoğuna doktrinde rastlamak mümkün

olmakla beraber, bu esas unsurların derli toplu bir şekilde yanyana getirilerek bir sistem şeklinde ifade edilmesi **Keynes'e** nasip olmuştur.

İstihdam hacminin taayyünü, yani bir dereceye kadar konjonktür hareketlerinin izahı noktasında, noksan istihlâk nazariyecileri **Keynes'in** müjdecileri olarak mütalea edilebilir. Bunlar arasında **Malthus, Marx, Hobson, Foster ve Catching, Major Douglas, Johannsen'in** fikirlerini teker teker inceleyen **Klein**, haklı olarak, bütün bu müelliflerin efektif talebi tam mânâsile kavrayamadıkları neticesine varıyor. Filhakika noksan istihlâk nazariyecileri, yatırımı hiç nazarı itibara almadan, tasarrufun deflasyonist bir âmil olduğunu iddia etmektedirler. Halbuki **Keynes'den** sonra, ancak yatırım tarafından massedilmeyen tasarrufun deflasyonist tesirler yaratabileceğini, dolayısıyla millî hasılanın azalmasına sebep olabileceğini açıkça anlamış bulunuyoruz.

Beşinci faslın ikinci kısmında **Keynes'den** evvel ileri sürülen nakdi faiz teorileri, ezcümle **Proudhon** ve **Gesell'in** düşünceleri ele almıyor. Bu iki müellif faizin sırf moneter bir hâdise olduğunu anlamış bulunmakla beraber fertleri, servetlerini nakit olarak saklamaya sevkeden stürüktürel ve psikolojik âmilleri incelemiş değillerdi.

Malûmdur ki, bir çok müellifler, **Keynes** iktisadına depresyon iktisadı (Depression economics) demekte ve bu müellifin ulaştığı neticelerin durgunluk, depresyon içinde bulunan bir iktisat için cari olabileceğini ve **Keynes'in** metodunun gene ancak durgunluk halindeki bir iktisadî bünyeye kabili tatbik olduğunu iddia etmektedirler. İşte **Klein** eserin altıncı faslında bu iddiayı reddetmeye çalışmış ve **Keynes'in** netice ve metodunun her zaman, hattâ enflasyon zamanında dahi, cari olabileceğini bizzat bu metodu kullanarak göstermiştir.

Kitabın son faslı **Keynes** iktisadı gereğince ne gibi reformlar yapmak lâzım geldiği meselesine tahsis edilmiştir. **Keynes** sistemine göre kapitalist bir ekonomi, kendi haline bırakıldığı takdirde tam istihdam daima gerçekleşmeyecektir. Bunun yanında, servetlerin müsavatsızlığını haklı gösteren bir delili de terketmek lâzım gelir. Şöyle ki, klâsik ekonomiye göre tasarrufun, iktisadî hayatın gelişmesinde büyük bir rolü vardır. Tasarruf ise ancak zengin kimseler tarafından yapılabileceğine göre, ekonominin selâmeti namına servetlerdeki müsavatsızlık lüzumludur. Halbuki **Keynes'in** delillerine göre ekonomideki durgunluğun başlıca sebebi yatırılmıyan tasarruf olduğundan, tasarrufu azaltmak yani nihâi istihlâk temayülünü arttırmak icap etmektedir. Bunun en kolay yolu ise servetlerin daha müsavi bulunacağı yeni bir servet inkısamına gitmektir. Fakat kapitalist sistemi terke razı olmiyan **Keynes**, bu kadar ileri gitmiyecektir. **Keynes'in** tavsiye ettiği tedbirler sosyalizme götürmez.

Keynes, kapitalist iktisat çerçevesi dahilinde bazı tedbirlerin alınmasına taraftardır. Bütün mesele hususî şahıslar tarafından yatırıma inkilâp ettirilmeyen tasarruf olduğuna göre, Devlet bu tasarruf fazlalığını bizzat yatırıma inkilâp ettirecektir. Halbuki bir sosyalist ekonomide her türlü istihsal vasıtaları Devlet elinde bulunmak icap ederdi.

II

Eseri böylece hülâsa ettikten sonra, müellif tarafından ileri sürülen orijinal fikirlerin bazılarını işaret edelim.

Klein sermayenin marjinal müstahsilliliğini incelerken, **Keynes** tarafından üzerinde pek durulmayan bir noktada ısrar ediyor. Müellife göre sermaye terakümü, sermayenin nihaî müstahsiliyeti üzerinde menfi bir tesir icra eder (Sahife : 68 - 69). **Marx**'ın bu husustaki düşünceleri takdirle karşılanmaktadır.

İkinci bir nokta, faiz haddinin yatırıma teşvikteki rolünün küçüm-senmesidir. **Keynes** faiz haddini indirmekle, yatırımın arttırılacağına kani bulunuyordu. Halbuki **Klein**'e göre faiz haddinin tesiri ihmal edilebilecek kadar az bulunmaktadır (Sahife : 63 - 67).

Üçüncü bir nokta tasarruf - yatırım münasebetlerine taallük eder. **Klein**'e göre **Keynes**'in, tasarruf ve yatırım arasındaki münasebetleri çok karışık bir şekilde anlatması, bu mühim meselenin anlaşılmasına sebep olmuştur. Halbuki **Klein**'in sedül ve müşahede edilen mikdarlar (Schedules and observables) olarak bir tefrik yapması mesele, daha vazıh olarak anlaşılabilir (Sahife : 110 - 117).

Son bir nokta olarak, **Lerner**'in, klâsik faiz teorisile **Keynes**'in nakdî faiz teorisini birleştirmeye matuf gayretlerinin reddolunmasına işaret edelim (Sahife : 119 - 121). **Klein**'in buradaki izahları fevkalâde olup bu müellifin **Keynes**'i çok iyi anladığına delil olarak gösterilebilir.

III

Klein'in bu kıymetli eseri bazı noktalarda tenkit olunabilir.

Evvelâ umumî, metodolojik bir tenkit yapalım. **Klein** kitabının bir çok yerlerinde **Keynes** tarafından ulaşılan neticeleri, **Keynes** inkilâbının esasları olarak göstermeye temayül ediyor. Halbuki kanaatimizce **Keynes** inkilâbının ruhu, bu müellifin metodunda yani bize ilmi araştırmalar için verdiği imkânlar ve açtığı ufuklarda aranmak icap eder. Belki kendi yeni metodlarla ulaştığı neticeler doğru değildir. Fakat ortaya attığı

meseleler uzun zaman iktisatçıların üzerinde düşüneneceği ve münakaşa edeceği meseleler olduğu gibi, kullandığı yeni usuller de ilmimiz için her zaman faydalı olacaktır. Bizzat **Keynes** «General Theory» nin bir yerinde, «araştırmalarımızın gayesi otomatik bir sistem tesbit etmek, yani gözler kapalı olarak tatbik edildiğinde, daima iyi neticeler hasıl edebilecek bir reçete vermek değil, münferit ve muayyen meselelerin hallinde faydalı olabilecek dört başı mamur ve mazbut bir metodla kendimizi tehziz etmektir» [*] demektedir.

Yapılabilecek diğer bir tenkit, eserde **Keynes**'in para teorisinde yaptığı yeniliklerin belirtilmemesidir. Meselâ para miktarı ile fiatlar arasındaki münasebetleri incelerken, istihsal hacmini hakikî bir müte-havvil olarak mütalâa etmesi; para teorisi için geniş ufuklar açmaktadır. Bunun gibi, umumî fiat teorisi ile para teorisi arasındaki münasebetleri tesis etmesi, para teorisini umumî fiat teorisinden ayrı bir şey olarak mütalâa eden klâsik teorinin yaptığı yanlışlığı belirtmesi, para teorisinin geleceği bakımından büyük ümitler beslenmesini mümkün kılmaktadır. **Keynes**'in para teorisine taallûk eden diğer büyük bir yeniliği, para miktarından umumî talebe giderken takip ettiği yol ve bu arada paranın tedavül sür'atinin kifayetsizliğini göstermesidir. Kanaatimizce **Keynes**'in para teorisinde bilhassa durmak icap ederdi. Çünkü bizzat **Klein**'in tesbit ettiği gibi «General Theory»nin en büyük yeniliği, **J. B. Say**'in mahreçler kanununun tenkidinde bulunmaktadır. **J. B. Say** ise kanununa varmak için paranın basit bir mütevassıt olduğunu isbat etmekte idi. İşte bu kanunu çürütmek için paranın basit bir mütevassıt olmadığını isbat etmek dolayısıyla, para teorisine girmek lâzımdır. **Klein** ise bu hususta tatmin edici değildir.

Keynes'in çok karışık eserinin dikkatli bir tetkiki ile anlaşılır ki, bu müellif iki nevi noksan istihdam muvazenesinden (under-employment equilibrium) bahsetmiştir. **Klein** bu vaziyeti tam mânâsile belirtmemekle beraber, **Keynes**'de birbirinden farklı iki noksan istihdam muvazenesinin bulunduğunu sezmiştir (Sahife : 80 - 81). Fakat müellifimiz bu tefriki ne arzu edilen vuzuhla yapabilmış, ne de **Keynes**'in her iki noksan istihdam muvazenesini ustalıkla birleştirerek gayet ehemmiyetli neticelere vardığını gösterebilmiştir. Mevzubahis iki noksan istihdam muvazenesi ve iki halin birleştirilmesini kısaca izah edelim :

[*] **J. M. Keynes**, Théorie générale de l'emploi, de l'intérêt et de la monnaie, Paris 1949, Sahife : 313.

Bunlardan birincisi, iş arzında reel ücretlerden ziyade nakdî ücretlerin âmil olması dolayısıyla husule gelmektedir. Yani bazı işçiler cari nakdî ücretle çalışmağa razı olmamakla beraber, bu nakdî ücretin tekabül ettiği aynı ücreti, hattâ daha aşağısını kabul ederek çalışmağa razıdırlar. Klâsikler bu vaziyeti düşünmediklerinden, onlara göre cari nakdî ücretlerle çalışmayan işçiler iradî işsiz sayılmak icap eder. Halbuki bizzat tarifleri icabı bunlar gayri iradî işsizdirler. Çünkü **Keynes**'e göre, her hangi bir istihdam hacminde ücretin faydası, bu istihdam hacminin marjinal desutilité'sine müsavi bulunmaz.

İkinci nevi noksan istihdam muvazenesi şudur: İş arzının reel ücretlere göre yapıldığını kabul etsek dahi — yani birinci nevi noksan istihdam muvazenesi bulunmasa dahi — ele alınan cemiyetin, daima potansiyel istihdam hacminin hepsini kullandığını kabul edemeyiz. Çünkü işçiler nakdî ücretlerini ne kadar indirirlerse indirsinler, reel ücretleri indirmeğe muvaffak olamayacaklardır; dolayısıyla istihdamı arttırmak mümkün olmayacaktır. Çünkü her tasarruf yatırıma inkilâp edememektedir.

Keynes'in hususiyetlerinden biri de bu iki noksan istihdam muvazenesinden ustalıkla istifade ederek efektif talebin yükseldiği zaman istihsalin nasıl artabileceğini izah etmesidir [*].

Keynes'e göre efektif talep arttıkça kısa devrelerde fiatlar yükselecektir. Çünkü **Keynes**'e göre endüstri kısa devrelerde azalan randımanla çalışır. Efektif talebin artışı neticesinde daha fazla işçi kullanılmıca son işçinin prodüktivitesi azalacak yani netice itibarile fiatlar umumî seviyesi yükselecektir [**]. Fiatlar umumî seviyesi yükselince reel ücretler düşmüş demektir. Bu sebeple efektif talep artarken hem birinci noksan istihdam muvazenesi sebebiyle, hem ikinci noksan istihdam muvazenesi sebebiyle işsiz bulunan kimseler istihdam edilebilecektir. Böylece **J. Robinson**'un dediği gibi klâsik hal tarzının aksine olarak «muayyen bir nüfusun temin edeceği iş gücü arzile reel ücretler arasındaki değişiklikler hususunda pozitif değil, negatif bir korelasyon vardır» [***]. Fakat şunu da belirtelim ki bu negatif korelasyon, bir noktaya kadar devam eder, çünkü bir an, reel ücretler o kadar düşer ki, artık efektif talepteki

[*] Bu hususta bk : **J. M. Keynes** Théorie Générale, Sahife : 296 - 307.

[**] **J. M. Keynes**, Théorie Générale, Sahife : 305 ve **J. Robinson**, Essays in the theory of employment, Oxford 1947, Sahife : 7.

[***] **J. Robinson**, Zik. es., Sahife : 8.

artış neticesinde yeniden kimse iş arz etmez. İşte bu andan itibaren umumî fiatlar ve ücretler hem aralarında hem de talepteki artışa oranlı olarak artarlar. **Keynes**'e göre bu andan itibaren tam istihdam bulunmaktadır [*].

İşte **Klein**, ne bu tefriki yapabilmiş, ne de her ikisinin birleştirebileceğini düşünmüştür. Bilâkis her iki noksan istihdam muvazenesinden yalnız ikinciyeye ehemmiyet vermek lâzım geldiğini ısrarla ifade etmiştir. Halbuki kanaatimizce her iki muvazene **Keynes** sisteminin işlemesi, meselâ efektif talepteki artışın istihsale tesirinin mütalâası bakımından elzemdir ve bir bütünün cüzlerini teşkil etmektedir [**].

Klein tarafından yapılan, bir tam istihdam tarifi de tenkit edilebilir. Mevzubahis tarif şudur : «Klâsik emek arz eğrisi realist kabul edilmiyerek keynesien emek arz eğrisi kullanılırsa, cari nakdî ücret mukabilinde çalışmayı kabul eden herkesin iş bulunduğu vaziyet tam istihdama tekabül eder.» Sahife : 81.

Kanaatimizce vaziyet tamamen aksidir. Bilâkis klâsik teori tarafından tam istihdam denebilecek bu duruma, **Keynes** tam istihdam demiyecektir. Ve **Keynes**'in ücret ve istihdam teorisindeki en büyük yeniliklerinden biri de bu noktadadır. Çünkü biraz yukarıda da işaret ettiğimiz gibi **Keynes**'e göre, cari nakdî ücretle çalışmaya razı olmadığı halde buna tekabül eden aynı ücretle çalışmaya amade işçiler bulunabilir - klâsik teoriye göre bu gibi kimseler bulunmamak icap ederdi. Bu nevi işsizlere **Keynes** gayri iradî işsiz der. Şu nokta üzerinde ısrar edilmeli ki, **Keynes** tam istihdamı nakdî ücretlerle değil, aynı ücretlerle tarif etmektedir. Meselâ «General Theory» nin bir yerinde tam istihdamı «Muayyen bir aynı ücretle kabili telif maksimum istihdam hacmi» [***] olarak tarif etmektedir. Bu böyle iken tam istihdamı nakdî ücretlerle tarif etmek hiç de doğru olmayacaktır.

* * *

Klein'in eseri bazı noktalarda tatmin edici bulunmamakla beraber, **Keynes**'in eserleri ve daha sonraki münakaşalar hakkında derli toplu,

[*] J. M. Keynes, Zik. es., Sahife 305 - 306.

[**] Burada şu noktayı belirtelim ki, **Keynes**'deki bu noksan istihdam muvazenesi ikiliği ve her ikisinin bir bütünün cüzlerini teşkil ettiği meselesine **Klein** yanında diğer müellifler de temas etmemektedirler. Bu izah tarzı **Keynes** teorisi hakkında tarafımızdan yapılan bir tefsirdir.

[***] J. M. Keynes, Zik. es., Sahife 34.

iyi ve vazih bir fikir verebilecek durumdadır. Son zamanlarda neşrolunan bir çok kitap ve makalelerde bu eserden takdirle bahs olunmaktadır. Bu itibarla hararetle tavsiye edebiliriz.

Zeyyat Hatipoğlu

Bulletin économique pour l'Europe. 1 inci trimestr, Cilt : I, No. 1. — Birleşmiş Milletler. — 48 sah. — 2 İs. Fr.

Bu mecmua, Avrupa ekonomik konseyinin etütler komisyonu tarafından hazırlanan ve Avrupanın iktisadî inkişafı hakkında muntazaman malûmat verecek olan bültenin birinci sayıdır. Bu sayı Avrupanın Ocak - Mart 1949 devresindeki iktisadî durumunun umumî bir tetkikini, bu tetkike temel teşkil eden statistikleri ve bundan başka 1938 - 47 arasındaki Avrupanın demografik inkişafıyla 1949 senesinde aktedilen ticaret anlaşmalarını izah eden makaleleri camidir.

Mecmuaya göre, Avrupanın iktisadî durumu şöyle hülâsa edilebilir :

1949 senesinin ilk sülüsünde sınaî istihsal devamlı artışlar arzemiştir (1948 senesine göre artış % 3 tür). Bu artışa sebep olan belli başlı memleketler Fransa, Norveç ve Almanyadır. Rusyada bu artış 1948 senesinin ilk sülüsüne nazaran % 23 tür. Aynı zamanda, harbi takip eden enflasyon devresinde talebin sun'î surette şişirildiği memleketlerin çoğunda işsizlik bilhassa çoğalmıştır.

1948 senesinin ikinci yarısında Avrupa memleketlerinin ekseriyetinde müstakar olan toptan fiyat seviyesi 1948 senesinin ilk üç ayında da aynı seviyeyi muhafaza etmiştir. Yalnız İngilterede toptan fiyatlar yükselmektedir.

Avrupa memleketlerinin ihracat ve ithalât hacminin yekûnunda kayda değer bir değişiklik husule gelmemiştir. Avrupa memleketlerinin, Şimalî Amerika hariç, diğer memleketlere yaptığı ihracat artmakta devam etmiş, buna mukabil Amerikayla olan ticaret muvazenesi aleyhte neticelenmiştir. Avrupa memleketleri arasındaki ticaret mevsim temevüçleri ile kabili izah olmayan bir azalma arzemiştir.

Avrupa memleketlerinin Şimalî Amerikadan yaptığı ithalâtın artması, buna mukabil bu memlekete yapılan ihracatın azalması ve ticaret muvazenesinin bu yüzden aleyhe dönmesi neticesi bir dolar kıtlığı müşahede edilmektedir.

Nüfus meselesine gelince, Harbin kütle halinde göçlere ve büyük mikyasta insan kaybına sebebiyet vermesiyle Avrupanın demografik durumunda mühim değişiklikler meydana gelmiştir. Avrupanın harp sonrası nüfusu aşağıdaki prensibe göre hesaplanmaktadır :

Harpten evvelki nüfus + doğumlar — ölümler + arazi ilhakından doğan değişiklikler — arazi kaybından doğan değişiklikler + memlekete giren nüfus — memleketten çıkan nüfus = harp sonrası nüfus miktarı.

Avrupada harpten mütevellit insan kaybı 15 milyon yükselmiş normal doğum fazlası ise 12 milyonu bulmuştu; binaenaleyh nihaî nüfus azalışı 3 milyondan ibarettir. Bu esnada harp senelerinde nüfus çıkışları harpten sonra ise nüfus girişleri vaki olmuştur. Bu iki istikametteki hareketler esas itibariyle esirlerin esarete bulunması ve vatana iade edilmeleriyle meydana gelmiştir.

Bu bültenin üçüncü kısmını teşkil eden Avrupa iktisadiyatına mütedair istatistikleri şöyle gruplamak mümkündür : Umumî istihlal seviyesine müteallik olanlar (I - X), işsizlik ve istihdam seviyesine müteallik olanlar (XI - XII), fiyat seviyesi (XIII) ve dış ticaret istatistikleri (XIV - XVII).

Gelecekte devamını arzu ettiğimiz ve sahîh ve objektif malûmatı ihtiva eden bu bültenden her senenin Temmuz, Ekim ve Ocak aylarında birer sayı neşrolunacaktır.

Fuad Andic

Prof. Dr. Refii Şükrü Suvla : Umumî İktisat Dersleri. Birinci Kitap: Nazarî İktisat. — İstanbul (Akgün matbaası) 1949. — 397 sah. — 615 Krş.

Bu eser, profesörün 1945 yılında Hukuk ve İktisat Fakülteleri ile Yüksek Ticaret Okulunun birinci sınıflarında verdiği derslerin hülâsalarını muhtevi kitabın ikinci basımıdır. Birinci basımda metot ve doktrin bahisleri yer almamış, konjonktür bahsine de temasla iktifa edilmiştir. İkinci basımda, mezkûr kısımlar şümüllü bir şekilde incelendikten maada, hemen bütün bahisler tekrar gözden geçirilmiş, — müellifin de önsözde belirttiği gibi — «yeni görüş ve istatistiklerle takviye edilmiş», bir çok tablo ve grafikler her bahsin kolaylıkla anlaşılmasını sağlamıştır.

Eser şu yedi ana bahsi muhtevidir : İktisat ilmine giriş — istihlal — kıymet, para ve fiyat — millî gelirin dağılışı — konjonktür ve buhranlar — iktisat ilminde metot — iktisat ilminin tekâmül tarihi.

Bütün bu bahislerin izah ve taksimatı, müellifin fevkalâde pedagojik kudretini tebarüz ettirmekte, muğlâk ve mücerret bahisleri pratik izah ve misallerle vazih bir şekle sokmakta ve bu suretle eser, nazari iktisat bahisleri ile ilk defa temasa gelmiş talebeye büyük bir yardımcı olmaktadır.

Kitapta göze çarpan diğer bir hususiyet, bir çok ilim kitaplarında hemen her sahifede görmeye alıştığımız istişhatların burada haddi asgariye indirilmiş olması, buna mukabil eserin sonuna Türkçe, Fransızca, Almanca ve İngilizce olarak neşredilen en yeni eserleri gösteren mükemmel bir bibliyografya konulmuş bulunmasıdır.

Kitap, müellifin önsözde belirttiği gibi, Umumî İktisat Dersleri adı altında yayınlanacak üç ciltlik eserin birinci kısmıdır; iç ve dış ticaretle ziraat ve sanayi politikalarına tahsis olunan cildi geçen sene neşredilmişti. İlim kütüphanemiz Para - Kredi - Banka ve Borsa bahislerini ihtiva edecek olan cildi de büyük bir sabırsızlıkla beklemektedir.

Fuad Andic

Bertrand Nogaro : Cours d'Economie Politique. Cilt I., 5 inci tabı. — Paris 1949. — 518 sahife. Cilt II., 4 üncü tabı. — Paris 1948. — 460 sahife.

Profesör **Nogaro**'nun kitaplarını ve bilhassa, ilk defa 1913 de olmak üzere muhtelif isimler altında birçok kere intişar eden İktisat Kurlarını bilmeyen pek az kimse vardır [*]. Binaenaleyh, yeni «**Cours d'Economie Politique**» i okumak, çoktanberi gözden uzak kalmış eski bir tanıdığa kavuşmak gibi oluyor.

Ancak, Önsöz'de, Profesör **Nogaro**, eski plânına kendini bağlı hissetmediğini ifade eylemektedir. Maamafih, diyor ki : «Bu yenileşme bir inkâr mahiyetinde değildir. Fakat geçen yirmi sene zarfında, hâdiseler, fikir ve usullerde birçok tahavvüller meydana gelmiştir». Binnetice mevcut eseri yeniden derlemek icap ediyordu.

[*] Eléments d'Economie Politique, Paris 1913-1914. — Traité Elémentaire d'Economie Politique, Paris 1921. — La Vie Economique, Cours Pratique d'Economie Politique, Paris 1928. — Eléments d'Economie Politique, 4ème édition abrégée mise à jour. Paris 1936.

Nitekim de, eserin plânı tamamiyle değişmiştir. 1921 de intişar eden «**Traité Élémentaire d'Economie Politique**» dört kısımdan müteşekkildi. İstihsale dair olan Birinci Kitab 3 kısımdan tereküb etmekteydi : Birinci Kısımda, İstihsalin Umumî Şartları, İkinci Kısımda Tedavül ve Üçüncü Kısımda, İstihsalin Muvazenesi ve Buhranlar tetkik ediliyordu. İkinci Kitab İnkısama, Üçüncü Kitab İstihlâke hasredilmişlerdi ve bir nev'i ek teşkil eden Dördüncü Kitapta da İktisadî Tefekkürün Tarihçesi yapılmaktaydı.

Yeni **Cours**'da, **Traité**'nin Birinci Kitabındaki üç kısım baki kalmakla beraber, yekdiğerinden müstakilen şu başlıklar altında tetkik edilmektedirler : İstihsalin Umumî Şartları (Birinci Kısım), Mübadele Mekanizması (İkinci Kısım), İktisadî Muvazene, Konjonktür ve Buhranlar (Beşinci Kısım).

Diğer taraftan, Beynelmîlel Ticaret meselesine ehemmiyetiyle daha mütenasip bir yer ayrılmış bulunuyor ve Dördüncü Kısımda, «İktisadî Bakımdan Millet ve Beynelmîlel Mübadeleler» başlığı altında tetkik edilmiştir.

İstihlâke ait kitap kaldırılmış : İstihlâk Kooperatiflerine ait fasıl, «İstihsalin Umumî Şartlarına» dair kısmın 8 inci faslının bir paragrafını teşkil etmiş bulunuyor. Sigorta ise, İnkısama ait kısmın 8 inci faslını teşkil etmektedir.

Keza İktisadî Tefekkürün İnkişafına ait Kitab da kaybolup bu mevzua «Giriş» te temas edilmektedir.

Yalnız, İnkısam 1921 **Traité**'sinde olduğu gibi müstakilen tetkik edilmektedir (Üçüncü Kısım).

Görülüyor ki, Profesör **Nogaro** plânını hakikaten yenileştirebilmiştir. Bundan maada, aynı başlıklar altında ele alınan mevzularda da birçok değişiklikler mevcuttur.

Nitekim, 1921 **Traité**'sinde ve bugünkü **Cours**'da İstihsalin Umumî Şartları tamamiyle farklı bir surette tetkik edilmektedir. Yeni esere «Beşerî Âmil» e dair bir fasıl ilâve olunmuştur. Keza, Kapitalizmin İnkişafı üç yeni faslın (IV, V ve VI) mevzuunu teşkil etmektedir. Nihayet «Kollektivist bir İktisadiyatın Zuhuru ve Devlet Teşebbüsleri» VIII ve IX uncu fasıllarda ele alınmıştır.

Evvelce İnkısam bahsinde tetkik olunan Kıymet Nazariyesi çok daha mufassal bir surette Mübadeleler Mekanizmasına ait İkinci Kısımda tetkik edilmiştir (Fasıl III).

Keza, bu Kısımın II nci faslının 6 ncı paragrafında, Profesör **Nogaro** natamam rekabet şekillerine kısaca temas etmiştir.

1930'danberi iktisat ilminin kaydettiği ilerlemelerin en mühimlerinden biri bu sahada olduğuna göre, müellifin bu mevzua biraz daha fazla yer ayırması icab ederdi.

Münakaleye dair XIII üncü faslın da İkinci Kısmı sıkıştırılmış olması tenkidi davet edecek bir keyfiyettir.

Yeni şartlara intibak ve yenilik getirme gayreti IV ve V inci kısımlarda da müşahede edilmektedir.

Elhasıl, Profesör **Nogaro** talebenin ihtiyaçlarını karşılayabilecek ve aynı zamanda bugünün iktisadî meseleleriyle alâkadar olan kimselere de faydeli olabilecek bir eser meydana getirmiştir.

Dr. Haydar İ. Furgaç

ALINAN KİTAPLAR

Ömer Celâl Sare: Türk ekonomisinin genel esasları. — İstanbul (İktisat Fakültesi) 1949. — Sah. 314. — Fi.: 5,00 T.L.

F. Neumark: Maliyeye dair tetkikler. — 3 üncü bası. — İstanbul (İktisat Fakültesi) 1950. — Sah. 407. — Fi.: 6,20 T.L.

Orhan M. Dikmen: Vasıtah vergiler. — İstanbul (İktisat Fakültesi) 1950. — Sah. 223. — Fi.: 3,40 T.L.

Jean Marchal: İktisat Dersleri (Fransızca). Cilt I. — Paris 1950. — Sah. 937. — Fi.: 1500 Fr. fr.

H. Laufenburger: 3 Derste maliye (Fransızca). — Paris (Recueil Sirey) 1950. — Sah. 170.

C. Scailteur: Mali mükellefiyet. — Bruges (Desclée de Brouwer) 1950. — Sah. 178.

Muasır maliye: J. Tivaroni'ye armağan (İtalyanca). — Bari 1950.

Archivio Finanziario: Vol. I. (Direktör: E. Morselli.). — Padova (Cedam) 1950. — Sah. 530. — Fi.: 220 liret.

Demographic Year book 1948: Lake Success (Birleşmiş Milletler) 1949. — Sah. 596. — Fi.: 28,- İsv. fr.

Sosyolojinin bugünkü meseleleri: St. Gallen Yüksek Ticaret Mektebinin 50 inci yıldönümünde çıkarılan armağan (Almanca). — St. Gallen (Fehr kitabevi) 1949. — Sah. 628.

Handbuch der Finanzwissenschaft: İkinci, tamamen yenilenmiş baskı, çıkarılar: W. Gerloff ve F. Neumark. 1 inci fasikül. — Tübingen (Mohr-Siebeck) 1950. — Sah. 80. — Fi.: 4,80 DM.

F. Baade: Avrupanın uzun vadeli plânı ve Amerikan siyaseti (Almanca). Kieler Studien, Cilt I. — Kiel 1949. — Sah. 16.

G. E. Hornschuh: Alman Reich'ında ve Prusyada 1919 dan 1944 e kadar mali tevzinin inkişafı (Almanca). — Kieler Studien No. 3. — Kiel 1950. — Sah. 1948. — Fi.: 15,00 D.M.

H. Heeckt: Norveç ekonomisinde bünye tahavvülleri ve harp sonrası meseleleri (Almanca). — Kieler Studien, Cilt. 8. — Kiel 1950. — Sah. 48.

R. Binder: Almanya, İngiltere ve Birleşik Amerikada gelir vergisi yükü (Almanca). — Kieler Studien No. 11. — Kiel 1950. — Sah. 1956. — Fi.: 15,00 D.M.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

İKTİSAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

REVUE
DE LA FACULTÉ DES SCIENCES ÉCONOMIQUES
DE L'UNIVERSITÉ D'ISTANBUL

YAZI İŞLERİ HEYETİ

Comité de Rédaction:

Ord. Prof. Dr. F. NEUMARK

Direktör

Prof. Ömer Lütfi BARKAN

Doçent Dr. Sabri ÜLGENER

10 uncu Cilt

Ekim 1948 — Temmuz 1949

No. 1-4